

632.5

Ա-44

Դ. ԱՂԱԶԱՆՅԱՆ

Ղ Ա Ն Ղ Ո Ւ Ր Դ Ա Ն Ի
ԱՌԱՆՋՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ՅԵՎ. ՆՐԱ. ԴԵՄ ԿՌՎԵԼՈՒ
ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

ՂԱՆՂՈՒՐԴԱՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՅԵՎ
ՆՐԱ ԴԵՄ ԿՈՎԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Ղանդուրդանը պատկանում է հացաբույսերի ըն-
տանիքին և գյուղատնտեսության մեջ ամենավաճառ-
վոր մոլախոտերից մեկն է: Անդրկովկասի, ինչպես նաև
Հայաստանի վորոշ շրջաններում այդ մոլախոտն այն-
քան է տարածված, վոր դրանից բամբակի բերքն ընկ-
նում է 25-ից մինչև 75 տոկոսով: Լինում են դեպքեր,
յերբ հողերի ղանդուրդանով վարակվածության աստի-
ճանն այնքան է մեծանում, վոր ժամանակավորապես
նման հողամասերում կուլտուրական բույսեր մշակելը
դառնում է անհնարին: Ղանդուրդանի զարգացումն ա-
ռանձնապես մեծ է լինում դարնանացան բույսերի և
համեմատաբար թույլ և լինում աշնանացան բույսերի
մեջ:

ՂԱՆՂՈՒՐԴԱՆԻ ԿԵՆՍԱՐԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Ղանդուրդանը տարածված է Հայաստանի միայն
դաշտավարական շրջաններում: Ղանդուրդանի բազ-
մացումը կատարվում է սերմերով և վեղերատիվ ճա-
նապարհով— այն է ստորյերկրյա ցողուններով: Նա
ունի ուղղահայաց դնացող արմատներ և հորիզոնական
ուղղությամբ զարգացող ստորյերկրյա ցողուններ: Ֆե-
ղունների միջոցով է, վոր նա զարգանում և տարած-
վում է հողում:

Պետերսոնի սպարան, Յերևան

Դիմվելու 7131 (բ). Հրատ. 2091. Պատվեր 556. Տիրաժ 4000

Հանձնված և արտադրության 16 փաթեթերի 1932 թ.

Տպագրված է

1932 թ.

Ընդհանրապես՝ դանդուրդանի տարածման գործում սերմերը մեծ դեր չեն խաղում, բայց մեր պայմաններում դանդուրդանը տարածվում է թե ստորյերկրյա ցողուններով և թե սերմերի միջոցով, վորովհետև մեզ մոտ ընդհանրապես պայքարը մուլսոտերի դեմ կազմակերպված է շատ թույլ: Դանդուրդանի սերմերից առաջացած թիւերը դարգացման սկզբնական շրջանում լինում են շատ թույլ և հետո ե նրանց վոչնչացնել: Թե ուղղահայաց արմատները և թե հորիզոնական ստորյերկրյա ցողունները լինում են շատ յեւկար, հաճախ մետրից ել անցնում են: Ուղղահայաց դնացող արմատներից, սկսած 4—6 սմ. խորությունից դուրս են դալիս հորիզոնական ստորյերկրյա ցողուններ:

Դրանից ավելի խոր ուղղահայաց արմատները սովորաբար ճյուղավորություններ չեն տալիս, թեև նրման դեպքեր կարող են տեղի ունենալ (չատ քիչ): Այս հանգամանքը շատ կարևոր է նրա դեմ պայքար կազմակերպելու խնդրում, վորովհետև դա մեծապես աղդելու յե վարի խորության և նրա ձևերի վրա:

Կարևոր է հիշել նաև այն, վոր վորքան հոգը փութիւր, լավ մշակված և ընդհանրապես կուլտուրական վիճակի մեջ լինի, այնքան ել հորիզոնական ստորյերկրյա ցողուններն ավելի խորից դուրս կդան, և նրանց դարգացումն ավելի փարթամ կլինի, վորովհետև դրա համար հողում ստեղծված են նպաստավոր պայմաններ անբացիայի և ջրի տեսակետից: Իսկ պինդ, անկուլտուրական և խոպան հողերում դանդուրդանն իրեն շատ վատ է զգում: Սակայն սրանից չպիտի յեղրակացներ, վար նրա դեմ հաջող պայքարելու համար հողերը պիտի պահել անկուլտուրական վիճակում:

Դանդուրդանի ստորյերկրյա ցողունների ամենա-

փոքր կտորներն անդամ, վորոնք ունեն իրենց վրա աչքեր, կարող են աճել, զարգանալ և տարածվել: Սակայն կարևոր է այստեղ ի նկատի ունենալ այն, վոր նման կտորներից առաջ յեկած բույսերը նույնպես իրենց զարգացման նախնական շրջանում լինում են թույլ, վորպիսի հանգամանքը նույնպես մեծ նշանակություն ունի նրանց դեմ պայքարելու տեսակետից (ամենից ավելի վտանգավոր են ուղղահայաց արմատները, սակայն պակաս վտանգավոր չեն ստորյերկրյա ցողունները և վարի ժամանակ դրանցից ստացվող կտորները, թեպետ վերջինների դեմ կովելն ավելի հեշտ է):

Ստորյերկրյա ցողունը վորոչ տարածություն անցնելուց հետո կանդ է առնում, նրա ծայրը ծովում է դեպի ցած և ուղղահայաց դիրք է ընդունում, այսպիսով առաջ են գալիս ուղղահայաց արմատներ, դանդուրդանի տարածման նոր ոճախներ: Այս արմատներից, վորոչ ժամանակ անցնելուց հետո, դուրս են գալիս ստորյերկրյա նոր ցողուններ և այդ ընթացքը շարունակվում է անդադար:

Ստորյերկրյա ցողունների վրա տարբեր տեղերից դուրս են գալիս վերյերկրյա մասեր, վորոնց դարգացումն սկզբում թույլ է լինում, բայց հետագայում այդ զարգացումն ուժեղանում է:

Դանդուրդանի առանձնահատկություններից մեկն էլ այն է, վոր, յերբ նրա ցողունները կտրվում, քաղհանվում կամ մի վորևե պատճառից վնասվում են և անբժ չեն տալիս, ապա նրանց արմատները լինում են ավելի ուժեղ, ձմռան ցրտից քիչ են վնասվում և հաջորդ տարին ավելի ուժեղ են դարգանում, այն ինչ անբժ տված դանդուրդանի արմատները լինում են թույլ, մեծ չափով տուժում են ցրտահարությունից և

հաջորդ տարին տալիս են ավելի թույլ բույսեր: Այս հանգամանքը նույնպես չափազանց է նրա դեմ պայքար կազմակերպելու տեսակետից:

ԻՆՉՊԵՍ ԿՈՎԵԼ ՂԱՆՂՈՒՐԴԱՆԻ ԴԵՍ

Ղանղուրդանի, ինչպես նաև ընդհանրապես բոլոր մուխոտերի դեմ պայքարը տարվում է յերկու ուղղությամբ՝ խեղդելու և չորացնելու միջոցով:

Արդեն ասացինք, վոր ղանղուրդանի տարածման խնդրում մեծ դեր են կատարում նրա արմատները և ստորերկրյա ցողունները և վոր սերմերից ու մանր կտորներից դուրս յեկած բույսերն ավելի պակաս դիմացկուն են և նրանց դեմ կռվելն ավելի հեշտ է, քան թե արմատակալած ղանղուրդանի դեմ: Այդ պատճառով նրա դեմ տարվելիք պայքարը պիտի բաժանել յերկու մասի՝ ա) պայքար հին, արմատակալած ղանղուրդանի դեմ, վորովհետև արմատակալած ղանղուրդանի արմատները և ստորերկրյա ցողունները լինում են մասունքի, չորության և ցրտին դիմացկուն, ապա նրանց դեմ պայքարը հաջող կարող է տարվել միմիայն խեղդելու միջոցով:

բ) Պայքար նոր, յերիտասարդ, սերմերից և ստորերկրյա ցողունների կտորներից առաջացած բույսերի դեմ: Սրանք ընդհանրապես նախքան արմատակալելը յինում են թույլ և հեշտ յենթակա վոչնչացման, ուստի նրանց դեմ հաջող կարելի յե պայքարել յերկրորդ ձևով, այսինքն՝ նրանց չորացնելով խոր վարի, ցանքերի հետագա խնամքի, ձմռան ցրտի միջոցով: Այս ձևը մեծ հաջողութուններ չի ունենում միայն հին արմատների նկատմամբ, վորոնք վոչ թե վոչնչամուս, այլ ժամանակավորապես թուլանում են:

ԻՆՉՊԵՍ ԽԵՂԵԼ ՂԱՆՂՈՒՐԴԱՆԻ ՀԻՆ ԱՐՄԱՏՆԵՐԸ

Ղանղուրդանի արմատները և ստորերկրյա ցողուններն իրենց շնչառության համար պահանջում են ոդ և թթվածին: Նրանց այդ պահանջն ավելի մեծ է, քան թե սերմերով զարգացող և բաղմացող բույսերի արմատների պահանջը: Այս տեսակետից չափազանցվում են ստորերկրյա ցողունները և ահա, յեթե մենք զրկենք նրանց ոդից և թթվածնից, ապա նրանք յերկար դիմանալ չեն կարող և կմեռնեն անպայմանորեն:

Արմատներն ոդից զրկել կարելի յե միայն այն դեպքում, յերբ հողի բոլոր անցքերը, այն է. մաղական և վոչ մաղական անոթները բռնված են ջրով և հողից այդ միջոցով դուրս է քշված ամբողջ ոդը: Իսկ հողի մեջ բոլոր անոթները բռնել ջրով հնարավոր է միայն արտերի վրա ջուր դնելով, կամ ինչպես ընդունված է ասել «դլով» անելով:

Փորձերը ցույց են տվել, վոր 7-ից մինչև 10-12 օր տևող «դլով» բավական է սպանելու և հոտեցնելու ղանղուրդանի արմատները: Անհրաժեշտ է միայն, վոր պետքի այդ աշխատանքը տարվի այն ժամանակ, յերբ ջուրը և հողը դեռ սառ են, սառած չեն: Վորքան ուշ կատարվի «դլով», այնքան սառը կլինի հողը և ջուրը, այնքան թույլ կկատարվին ղանղուրդանի մեջ բնական պրոցեսները և այնքան ել նա ավելի ուշ կմեռնի ոդի բացակայութունից:

Հայտնի յե, վոր խաղողի վաղը կամ ուրիշ բույսերն ամենից ավելի քիչ են դիմանում ցրտին և ուրիշ պատահարներին այն ժամանակ, յերբ նրանց մեջ դեռ չարունակվում են կենսական պրոցեսները (օրինակ՝ աշնանը կամ դարնանը): Ղանղուրդանի արմատներն այդ

տեսակետից բացատրություն չեն կազմում և յերբ նրանց դեմ պայքարը տարվում է այն ժամանակ, յերբ դեռ կանգ չեն առել վեդեապոստիոն պրոպեդանսերը, ապա դա տալիս է ավելի մեծ եփեկտ:

«Գյոլ» անելը և ղանդուրդանին խեղդելն առանձին ձև և վարպետություն չի պահանջում: Անհրաժեշտ է միայն, վորպեսզի արտի վրա ջուրը դրվի ամֆիթատես՝ բամբակի վերջին բերքը հավաքելուց հետո:

Նախ քան այդ, պիտի կատարված և վերջացրած լինեն բոլոր նախապատրաստական աշխատանքները, այն է՝ արտերի շուրջը յեղած թմբերի ռեմոնտը և բարձրացնելը, սուռնների մաքրելը և այլն:

Ցանկալի յե «գյոլի» համար պահանջվող ջրի ամբողջ պաշարը տալ 2-3 ուրվա ընթացքում, վորպեսզի հողի վրա «գյոլի» հետագա շրջանում նոր թարմ ջուր բաց չթողնվի: Չե վոր թարմ ջրի մեջ կա լուծված պղալի քանակությամբ թթվածին, իսկ մեզ հարկավոր է, վորպեսզի ղանդուրդանի արմատները զրկված լինեն թարմ և թթվածնով հարուստ ողից: Վորքան ավելի կատարյալ կերպով մենք զրկենք նրանց ողից, այնքան ել նրանք ավելի չուտ կմեռնեն:

Յերբ մի վորևե պատճառով բամբակի վերջին բերքահավաքն ուշանում է, պիտի դարձյալ չխուսափել «գյոլից» և ղանդուրդանով վարակված արտերում կլորառել այդ ոպերացիան անպայմանորեն: Այդ դեպքում միայն պիտի աշխատել «գյոլի» շրջանը յերկարացնել: Թեև ուշ աշնանը կամ ձմռանը դառնալով է ղանդուրդանի շնչառությունը, բայց և այնպես նա իբրև կենդանի օրդանիլը, չարունակում է շնչել և յերկարատև «գյոլը» և ողի բացակայությունը կուեննա նույն-

պիսի եփեկտ, ինչպիսի եփեկտ տալիս է կարճատև «գյոլը» ավելի տաք յեղանակներին:

Ուշ աշնան և ձմռան ջուր դնելը, բացի մուխտաբերի և հատկապես ղանդուրդանի դեմ պայքարելուց, ունի նաև ուրիշ շատ կարևոր նշանակություն: Ինժեներ Մ. Կրելովը գտնում է, վոր ձմռան վոռուվումը, ավելացնելով հողում յեղած ջրի քանակը, պակասեցնում է նրա գոլորշիացումը գարնան և ամռան ընթացքում այն պատճառով, վոր ջուրը, սառչելով հողի խոր շերտերում, առաջ ե բերում ողի և հողի ջերմաստիճանների ուժեղ դրադիկներ (տարբերություններ): Նրա փորձերից պարզվել է, վոր վորքան հողում շատ ջուր լինի ձմռան ընթացքում և վորքան խոր թափանցած և սառած լինի այդ ջուրը, այնքան ել գարնանը մշակվող բույսերն իրենց ավելի լավ են զոռում, վորովհետև ավելի ապահովված են լինում ջրով: Չնայած ողի ուժեղ քերմության, նման դեպքերում հողից շատ քիչ ջուր է գոլորշիանում, վորովհետև քերմության գզալի մասը Ծախսվում է սառած ջուրը հեղուկ ջուր դարձնելու համար: Նա գտնում է, վոր գեկտեմբերի ջուրն ավելի ցանկալի յե, քան թե հոկտեմբերինը և վաղ գարնանը, վորովհետև վերջին դեպքում ջուրը հողում չի սառչում և համեմատաբար արագ է գոլորշիանում հողի մակերեսից: Այս բացատրությունը շատ հետաքրքիր է այն առիթանից, վոր հնարավորություն է տալիս մեզ դիտարկանորեն հիմնավորելու ձմռան արաթի գրական կողմերը: Պարզվում է, վոր ձմռան արաթի դեպքում նմառը բամբակին մեկ ջուր պակաս է տրվում այն պատճառով, վոր ջուրը, սառչելով հողի խոր շերտերում, կլանում է գարնանը հողի մակերեսի վրա ընկ-

նազ ջերմութեան մի մասը և այդպիսով զգալի չափով
պակասեցնում է դուրը շնորհակալութեամբ: Բացի մոլախոտերի
դեմ կռիւնուց, հողում ջուր կուտակելուց և դուրը շնորհա-
ցումը պակասեցնելուց (յեթե միայն արաթը կատարված
է ճիշտ), ձմռան ջուրն ունի նաև այն նշանակութիւնը,
վոր նա ստուգելով և հալչելով, ինչպես նաև խոնավ և
սառած հողի զգալի ջերմային դեֆորմացիաներ առաջ
բերելով, նպաստում է հողի փխրեցման համ «սրսու-
տութեան»: Պարզ է, վոր «սրսուտ» և փուխը հողում
բույսերն իրենց ալիւն լալ պիտի զգան և բերքն ալիւն
շատ պիտի սան, քան թե ստրուկտուրան կորցրած հո-
ղերում: Այս բոլորից զգալի չէ յեղրակացնել, վոր աշ-
նան ջուր դնելը (նաև ձմռան) ունի խոշոր նշանակու-
թիւն զանդուրդանի դեմ կռիւնուց, ջրային ռեսուրս-
ները անտեսելու և հողի ստրուկտուրան վերականգ-
նելու խնդրում և վոր այդ ուսերացիայի վրա բամբա-
կացան շրջաններում պիտի դարձնել հատուկ ուշադրու-
թիւն: Ղանդուրդանը, բացի «գյուլ» անելուց, կարելի
յէ խեղդել նաև չալթուկի միջոցով: Այն վայրերում,
ուր թույլ է տրված չալթուկ մշակել, պետք է այդ
կուտուրային հատկացնել նախ և առաջ այն դաշտերը,
վորոնց վրա զանդուրդանի չափազանց զարգացման և
տարածման հետևանքով բամբակ 32 թւին մշակել չէ
կարելի: Բացի դա, այդ հողերը պիտի դռնվեն գյու-
ղից վորոշ հեռավորութեան վրա և ցանվեն համաձայն
Առօրեական ցուցմունքների: Պարզ է, վոր նման հո-
ղերը բացառիկ են և կազմում են աննշան տոկոս:

ՊԱՅԻՄԱՐ ՍԵՐՄԵՐԻՑ ԱՌԱՋԱՑՈՂ ՂԱՆՂՈՒՐԴԱՆԻ ԴԵՄ

Աշնանը ծլած սերմերից ստացված թփերը լինում
են թույլ, նրանց արմատներն աննշան յերկարութիւն
են ունենում: Ձմռան ցրտերից նման թփերի մեծագույն
մասը մեռնում է և այս ձևի տարածման վտանգն ընդ-
հանրապես մեծ չէ:

Ինչ վերաբերում է դարձնել ծլած սերմերից ա-
ռաջացած զանդուրդանին, ապա նրանք դարձանցան
չարքահերկ բույսերի մեջ զարգանում են անարգել,
առաջ և արտերի անխնամութեան դեպքում՝ տարած-
վում են շատ մեծ չափով: Նման զանդուրդանների դեմ
հաջողութեամբ կարելի յէ կռիւն նրանց չորացնելով,
կատարելով աշնան և գարնան խոր վար: Այս ձևի
առաջացած բույսերի վոջնացնելը զգալի չէ, անհրա-
ժեշտ է միայն, վորպէսզի պայքարը նրանց դեմ տար-
վի նախ քան նրանց ամրանալը, ուժեղանալը, վեղե-
տացիան սկսելը և, վոր զլխավորն է, նախ քան ստոր-
յերկրյա ցողուններ տալը: Գարնան և աշնան վարի խո-
րուքումը և ժամանակը մեծ նշանակութիւն ունեն
զանդուրդանի դեմ պայքարելու տեսակետից ման հին
արմատների նկատմամբ:

Աշնանը և թե դարձնան արտը վորքան ուշ վարվի,
այնքան խոր արմատներ կտա զանդուրդանը և այնքան
եւ զգալի կլինի նրան վոջնացնել: Սաղը վարի դեպ-
քում դութանը կտրում և հողի յերես և հանում դան-
դուրդանի արմատների աննշան մասը, իսկ խոր վարի
ժամանակ արմատների և ստորերկրյա ցողունների
զգալի մասն է դուրս գալիս հողի յերեսը, վորոնք և
ցրտահարվում են ձմռան ընթացքում:

Գարնան վարը պիտի կատարել այն հաշվով, զոր զանդուրդանի արժատներին հնարավորութիւնն չտրվի ուժեղանալու և վեղետացիա կատարելու:

Ստորերկրյա ցողունների վրա յեղած թիւերի, ինչպես նաև սերմերից և արմատի կտորներից առաջացած թիւերի դեմ կուլելու գործում զգալի եֆեկտ տալիս են նախ քան ցանքը կատարվող փոցիւը և փխրեցումները: Այս ձևը վորքան անդոր է հին արժատներէ դեմ պայքարելու խնդրում, այնքան եֆեկտավոր է թույլ զարգացում ունեցող թիւերի նկատմամբ:

Ղանդուրդանի դեմ պայքարելու տեսակետից վրնաւիան նշանակութիւն ունի վաղ կատարած քաղհանը և կուլտիվացիան: Վորքան ուշ են կատարվում այդ պէս ցեաները, այնքան չափ են ուժեղանում զանդուրդանի արժատները և այնքան ել դժվարանում է նրա դեմ պայքարը: Մեզ մոտ սովորաբար զանդուրդանը վերջին քաղհանից հետո ուղիւստու ամսից սկսում է նորից բարձրանալ և ծաղկել ու սերմ տալ, սակայն այդ հանդամանքի վրա հարկ յեղած ուշադրութիւնն չի դարձվում: Յեթե լրիվ քաղհանի կարիք չկա, ապա նկատված զանդուրդաններն անպայմանորեն պիտի հանել ձեռքերով և վոչ մի դեպքում թույլ չտալ, վորպէսզի նրանք տան ուժեղ արժատներ և սերմեր:

Թե աշնան և թե գարնան վարի և փոցիւի ժամանակ մեծ քանակութեամբ արժատներ են դուրս գալիս հողի յերես, վորոնք հետագայում մասամբ կամ ցրտահալվում են կամ չորանում, բայց արժատների մի մասը մնում է կենդանի և հետագայում շարունակում է յուր զարգացումը: Ահա նման արժատների հավաքելը և այրելն առանձնապէս ուժեղ վարակված արտերում

կարող է տալ զգալի արդյունք, և ամիսածեշտ է, վորպէսզի այդ աշխատանքը կատարվի հենց առաջիկա գարնանից:

Այսպիսով—«գլուր» եին արժատների և ստորերկրյա ցողունների նկատմամբ և աշնան ու գարնան խոր վարը, փոցիւը, կուլտիվացիան և քաղհանը նոր դանդուրդանիների նկատմամբ—պայքարի այն հիմնական մեքողներն են, վորոնք պետք է կիրառվեն ամիսացապէս և վորոնք մեծապէս նպաստելու յեն 1932 թ. բամբակի բերքատվութեան բարձրացման գործին:

«Ազգային գրադարան

NL0287396

17878